

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, НЕЗАКОННО ЗАВДАНОЇ ОСОБІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Карпов Н.С.,

*професор кафедри кримінального процесу НАВС,
доктор юридичних наук, професор*

Стаття 56 Конституції України визначає, що кожен має право на відшкодування за рахунок держави матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень. Також у ч.4 ст.62 Основного Закону зазначено, що у разі скасування вироку суду як неправосудного держава відшкодовує матеріальну і моральну шкоду, завдану безпідставним засудженням.

Правовідносини, пов'язані з відшкодуванням шкоди, незаконно заподіяної особі під час здійснення кримінального провадження, регулює Закон України від 1 грудня 1994р. «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» (далі – Закон).

Про підстави відшкодування шкоди йдеться у п.1 ч.1 ст.1 Закону. Підлягає відшкодуванню шкода, заподіяна особі внаслідок: 1) незаконного засудження; 2) незаконного повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення; 3) незаконного взяття і тримання під вартою; 4) незаконного проведення в ході кримінального провадження обшуку, виймки; 5) незаконного накладення арешту на майно; 6) незаконного відсторонення від роботи (посади) та інших процесуальних дій, що обмежують права громадян.

Згідно зі ст.2 Закону, право на відшкодування шкоди виникає у таких випадках: 1) постановлення виправдувального вироку суду; 2) встановлення в обвинувальному вироку суду чи іншому рішенні суду (крім ухвали суду про призначення нового розгляду) факту

незаконного повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, незаконного взяття і тримання під вартою, незаконного проведення в ході кримінального провадження обшуку, виїмки, незаконного накладення арешту на майно, незаконного відсторонення від роботи (посади) та інших процесуальних дій, що обмежують чи порушують права та свободи громадян; 3) закриття кримінального провадження за відсутністю події кримінального правопорушення, відсутністю у діянні складу кримінального правопорушення або невстановленням достатніх доказів для доведення винуватості особи у суді і вичерпанням можливостей їх отримати.

Законодавцем послідовно визначений принцип повного відшкодування шкоди, заподіяної громадянину незаконними діями. Так, відповідно до ст.3 Закону йому відшкодовується: 1) заробіток та інші грошові доходи, які він втратив внаслідок незаконних дій; 2) майно (в тому числі гроші, грошові вклади і відсотки за ними, цінні папери та відсотки за ними, частка у статутному фонді господарського товариства, учасником якого був громадянин, та прибуток, який він не отримав відповідно до цієї частки, інші цінності), майно конфісковане або звернене в дохід держави судом, вилучене органами досудового розслідування, органами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, а також майно, на яке накладено арешт; 3) штрафи, стягнуті на виконання вироку суду, судові витрати та інші витрати, сплачені громадянином; 4) суми, виплачені у зв'язку з поданням йому юридичної допомоги; 5) моральна шкода.

Передбачені і способи поновлення репутації особи. Так, у ч.2 ст.11 Закону зазначено, що у разі постановлення виправдувального вироку, закриття кримінального провадження за відсутністю події кримінального правопорушення, відсутністю у діянні складу кримінального правопорушення або невстановленням доказів для доведення винуватості особи у суді і вичерпанням можливостей їх отримати, слідчий, прокурор або суд зобов'язані на прохання особи письмово повідомити у місячний строк про своє рішення трудовий колектив, в якому працює особа, або за її місцем проживання.

Звертає на себе увагу та обставина, що у п.1 ч.1 ст.1 Закону перелік підстав відшкодування шкоди не є вичерпним. Тому складається враження, що не тільки зазначені, але й інші незаконні процесуальні рішення та дії є підставою відшкодування шкоди на рахунок державного бюджету.

Однак це не так. Справа у тому, що п.1 ч.1 ст.1 Закону частково не відповідає ч.1 ст.1176 Цивільного кодексу України, у якій наведений вичерпний перелік тих незаконних рішень, які є підставами для відшкодування за рахунок державного бюджету шкоди, заподіяної особі у кримінальному процесі: 1) незаконне засудження; 2) незаконне притягнення до кримінальної відповідальності;

3) незаконне застосування запобіжного заходу; 4) незаконне затримання.

Зі змісту цієї норми можна дійти висновку, що шкода, заподіяна особі іншими незаконними процесуальними рішеннями та діями, повинна відшкодовуватися на загальних підставах, передбачених цивільним законодавством.

Нами поділяється висловлена у юридичній літературі пропозиція, що п.1 ч.1 ст.1 Закону необхідно привести у відповідність зі ст.1176 Цивільного кодексу України. Держава прийняла на себе зобов'язання по відшкодуванню шкоди не за будь-яке незаконне процесуальне рішення чи дію, а лише за незаконне засудження, незаконне притягнення до кримінальної відповідальності, незаконне застосування запобіжного заходу, незаконне затримання. «Іншими словами, держава прийняла на себе обов'язок по відшкодуванню шкоди за незаконні дії органів досудового розслідування і суду, що потягли за собою притягнення до кримінальної відповідальності невинної особи»[1, с.42-43].

Під час дії КПК 1960р. науковці вже звертали увагу на вказаний недолік п.1 ч.1 ст.1 Закону. Відмічалось, що доцільно ст.1 Закону, після її приведення у відповідність до ст.1176 Цивільного кодексу України, доповнити положенням, що шкода, заподіяна особі іншими незаконними рішеннями та діями органів досудового розслідування, прокурора і суду, відшкодовується на загальних підставах [2, с.286-287].

Необхідно зазначити, що у чинному Кримінальному процесуальному кодексі України (далі - КПК), на відміну від ст.53-1 КПК 1960р. не йдеться про обов'язок слідчого, прокурора, суду роз'яснити реабілітованій особі порядок поновлення її порушених прав та вжити заходів до відшкодування заподіяної шкоди. У ст.130 цього Кодексу лише вказано, що шкода, завдана незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, відшкодовується державою за рахунок Державного бюджету України у випадках та в порядку, передбачених законом.

Вважаємо слушною висловлену у юридичній літературі пропозицію про викладення ст.130 КПК у такій редакції: «У разі критичного кримінального провадження за відсутністю події кримінального правопорушення, відсутністю у діянні складу кримінального правопорушення або не встановленням достатніх доказів для доведення винуватості особи у суді і вичерпанням можливостей їх отримати, а також у разі постановлення виправдувального вироку слідчий, прокурор і суд зобов'язані роз'яснити особі порядок поновлення її порушених прав і вжити необхідних заходів до відшкодування шкоди, завданої внаслідок

незаконного засудження, незаконного притягнення до кримінальної відповідальності, незаконного застосування запобіжного заходу, незаконного затримання. Підстави і порядок відшкодування визначаються законодавством України» [1, с.30-31].

Необхідність у викладені ст.130 КПК у наведеній редакції можна обґрунтувати дією п.17 ч.3 ст.42 цього Кодексу. У даному пункті зазначено, що підозрюваний, обвинувачений має право вимагати відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, в порядку, визначеному законом, а також відновлення репутації, якщо підозра, обвинувачення не підтвердилися.

Отже, КПК має визначати, що у разі закриття кримінального провадження за реабілітуючою підставою, а також у разі ухвалення виправдувального вироку слідчий, прокурор і суд зобов'язані роз'яснити особі порядок відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями та діями, а також процедуру відновлення репутації.

Необхідно зазначити, що у КПК деяких країн Співдружності Незалежних Держав передбачені окремі глави, у яких визначені підстави, умови та порядок відшкодування шкоди, заподіяної особі незаконним притягненням до кримінальної відповідальності. Наприклад, у КПК Республіки Казахстан є глава 4 «Реабілітація. Відшкодування шкоди, завданої незаконними діями органу, що веде кримінальний процес»[3]. У КПК Російської Федерації міститься глава 18 «Реабілітація»[4].

Як уявляється, чинний КПК доцільно доповнити главою, яка б детально регулювала порядок діяльності слідчого, прокурора, суду щодо виконання вимог реабілітованої особи про відшкодування майнової та моральної шкоди, незаконно заподіяної під час здійснення кримінального провадження.

Список використаних джерел:

1. Удалова Л.Д. Забезпечення відшкодування шкоди незаконно засудженим особам: [моногр.] / Л.Д.Удалова, О.В.Савенков. – К.:КНТ, 2013. – 168с.
2. Новіков В.Д. Підстави відшкодування шкоди реабілітованим особам // Засади кримінального судочинства та їх реалізація в законотвірчій і правозастосовній діяльності / В.Д.Новіков: Тези доповідей та повідомлень науково-практичної конференції (Київ, 3 квітня 2009 року). Видання присвячене пам'яті професора А.Я.Дубинського. – К.: Атіка, 2009. – С.284-287.

3. Когамов М.Ч. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Республики Казахстан. Общая и Особенная части / М.Ч.Когамов. – Алматы: 2008. – 296с.
4. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации. – М.: Проспект, КНОРУС, 2009. – 224с.